

Molière over de intelligentie van vrouwen

Een onderzoek naar de intelligentie van vrouwen in de toneelstukken

Les Femmes savantes en *L'École des Femmes*

Naam: Femke Klaassen
Studentnummer: 3813959
Begeleider: Liesbeth Groot Nibbelink
BA eindwerkstuk
Studiejaar: 2014-2015
Blok 3
Inleverdatum: 18-05-2015
Aantal woorden: 7086

Samenvatting BA-eindwerkstuk: Molière over intelligentie van vrouwen. Een onderzoek naar de intelligentie van vrouwen in de toneelstukken *Les Femmes savantes* en *L'École des Femmes* – Femke Klaassen 3813959

Molière mengt zich met zijn toneelstukken *Les Femmes savantes* en *L'École des Femmes* in de discussie in de zeventiende eeuw over een gelijke opleiding voor man en vrouw. Hij maakt gebruik van de personages in deze toneelstukken om uitspraken te kunnen doen over de intelligentie van vrouwen.

In dit onderzoek wordt onderzocht wat Molière via zijn hoofdpersonages probeert te zeggen over de intelligentie van vrouwen. Voordat de twee toneelteksten worden geanalyseerd, wordt er eerst een beeld geschetst van wat er onder het concept “intelligentie” wordt verstaan in de zeventiende eeuw en worden kort de belangrijkste opvattingen over de intelligentie van vrouwen in de zeventiende eeuw toegelicht. Dit zijn de opvattingen over geheugen, het vermogen om te leren en de sluwheid van vrouwen. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de discussie over een gelijke opleiding voor mannen en vrouwen in relatie tot het feminisme in de zeventiende eeuw. Hieruit blijkt dat voorstanders voor de emancipatie van de vrouw de heersende hiërarchie omtrent sekse – waarin de taken van de vrouw met name bestonden uit het zorgen voor het huishouden en het opvoeden voor de kinderen – probeerden te doorbreken, waardoor meer macht en een grotere onafhankelijkheid voor de vrouw zou worden bereikt. Daarna volgt de analyse waaruit blijkt dat met deze toneelstukken Molière twee extremen weergeeft rond het thema “intelligentie van vrouwen”. Waar Arnolphe zich verzet tegen enige vorm van intelligentie van vrouwen, komen de geleerde vrouwen teveel op voor intelligentie van vrouwen. Door middel van komische elementen maakt Molière in de toneelstukken *Les Femmes savantes* en *L'École des Femmes* duidelijk dat deze twee extreme opvattingen niet gewenst zijn. Molière geeft echter in deze twee toneelstukken niet weer wat volgens hem dan wel de juiste mate van intelligentie van vrouwen is.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Wetenschappelijke positionering	6
Methode.....	7
Hoofdstuk 1: Het concept “intelligentie”	10
“Intelligentie” in de tijd van Molière	10
Opvattingen uit de zeventiende eeuw over intelligentie	11
Hoofdstuk 2: Het feminisme over de intelligentie van vrouwen.....	13
<i>The Education of Girls</i>	13
Het feminisme en de intelligentie van vrouwen.....	14
Feminisme in Molière	15
Hoofdstuk 3: Analyse.....	17
<i>Les Femmes savantes</i> : Akte II, scène VI en Akte II, scène VII.....	17
<i>Les Femmes savantes</i> : Akte V, scène IV en Akte V, scène V	18
Opmerkelijkheden <i>Les Femmes savantes</i>	19
<i>L'École des Femmes</i> : Akte I, scène I en Akte V, scène IV.....	21
Opmerkelijkheden in <i>L'École des Femmes</i>	22
Conclusie.....	24
Bibliografie.....	26

Inleiding

In de toneelstukken *Les Femmes savantes* (1672) en *L'École des Femmes* (1662) doet de Franse toneelschrijver Molière meerdere uitspraken over het belang van intelligentie van vrouwen.¹ Molière laat bijvoorbeeld Armande, één van de dochters in het toneelstuk *Les Femmes savantes*, tegen haar zus Henriette zeggen dat zij zich net als hun moeder als een geleerde vrouw moet gedragen. Intelligentie zorgt immers voor genoegens in het hart en in het hoofd. Henriette moet ‘met zichzelf en met de filosofie trouwen’ en zich niet verlagen tot een huwelijk met een man. Wanneer een vrouw trouwt gaat dit ten koste van haar intelligentie, aldus Armande.² Richting het eind van het toneelstuk ziet Armande echter in dat zij haar intelligentie opzij moet zetten en zich over moet geven aan een huwelijk wil zij dat Clitandre, de man van wie zij houdt, ook van haar houdt. Molière stelt door middel van de verandering in Armande’s denken over de intelligentie van vrouwen en het huwelijk in dit toneelstuk dat vrouwen er beter aan doen te trouwen dan hun intelligentie te ontwikkelen.³

In het toneelstuk *L'École des Femmes* laat Molière Arnolphe vertellen over Agnès – een jonge vrouw met wie hij wil trouwen en wie hij dom houdt, want “een vrouw met verstand, daar komt narigheid van”.⁴ Door haar ontmoetingen met Horace, de geliefde van Agnès, heeft Agnès haar intelligentie ontwikkeld. Zij heeft leren lezen en schrijven en maakt gebruik van een geavanceerder vocabulaire. Arnolphe was van al deze ontwikkelingen bij Agnès niet op de hoogte.⁵ Arnolphe is de komische figuur in dit toneelstuk. Hij gaat uiteindelijk zonder vrouw naar huis, omdat zijn opvattingen bespottelijk zijn en het hem niet lukt deze door te voeren naar de praktijk. De onnozele Agnès weet daarentegen haar onnozelheid achter zich te laten door gebruik te maken van haar intelligentie en mag vervolgens met de man trouwen van wie ze houdt, te weten Horace. Molière maakt met de verandering in het intelligentieniveau van Agnès duidelijk dat het (enigszins) intelligent zijn van een vrouw gewenst is.⁶

¹ De titel van het toneelstuk *Les Femmes savantes* kan op verschillende manieren worden geschreven. Ik ben deze spellingswijze echter het meest tegengekomen en daarom zal ik gedurende dit hele onderzoek deze spellingswijze aanhouden.

² Molière, *Les Femmes savantes*, 1672, Vertaald door Ch. H. Wall – 18-05-2015
<http://www.gutenberg.org/cache/epub/8772/pg8772.html>

³ Idem

⁴ Molière, *L'École des Femmes*, 1662, Vertaling door H. van Pinxteren, 1982, 2

⁵ Idem; 28,46

⁶ Idem; 28,46

Met deze toneelstukken mengt Molière zich in de discussie die toentertijd plaatsvond over een gelijke opleiding van man en vrouw. Barbara Johnson, een Amerikaanse literatuurcriticus en vertaler, stelt in het artikel “Teaching Ignorance: L’Ecole des Femmes” dat voorheen de enige taken van de vrouw het opvoeden van de kinderen, het zorgen voor het huishouden en het zich bezig houden met de bedienden betrof. De opleiding van vrouwen moest betrekking hebben op de taken die zij uitvoerden. De angst die er was omtrent het gelijkstellen van de opleidingen voor man en vrouw kwam voort uit de angst dat geleerde vrouwen niet langer trouw zouden blijven aan de heersende hiërarchie, waarin vrouwen enkel voor het huishouden en het gezin zorgen.⁷ Johnson stelt dat Molière in dit stuk de kant koos van de personen die pleiten voor een opleiding voor vrouwen.⁸ Walter E. Rex, een Franse literatuurwetenschapper, betoogt echter in het boek *Molière’s Strategies: Timely Reflections on his Art of Comedy* dat Molière een tegenstander was van een gelijke opleiding voor man en vrouw en dat zijn ongenoegen onder andere terug te zien is in het toneelstuk *Les Femmes savantes*.⁹

Een opleiding maakt zowel bij vrouwen als bij mannen dat zij hun intelligentie actiever weten te gebruiken. Dit komt overeen met de uitspraak van J.D. Hubert, een Amerikaanse schrijver van boeken over onder andere Molière en Shakespeare, dat de onwetendheid van Agnès de aanwezigheid van natuurlijke intelligentie bij haar niet uitsluit, want binnen een paar uur slaat de onwetendheid van Agnès om naar slimheid.¹⁰ De term “intelligentie” werd in de zeventiende eeuw gebruikt om te verwijzen naar theorieën over mentale vermogens, aldus Lorraine Daston, een Amerikaanse historica, in het artikel “The Naturalized Female Intellect”.¹¹

Aan de hand van de uitspraken van Johnson en Rex kan worden aangenomen dat Molière zijn personages gebruikt om iets te zeggen over de intelligentie van de vrouw binnen de discussie over de opleiding van vrouwen. Dit leidt tot de volgende vraag die in dit onderzoek centraal staat: Hoe wordt er door de hoofdpersonages gesproken over de intelligentie van vrouwen in de toneelstukken *L’École des Femmes* en *Les Femmes savantes* van de Franse toneelschrijver Molière?

⁷ B. Johnson, “Teaching Ignorance: L’Ecole des Femmes” *Yale French Studies*, No. 63, *The Pedagogical Imperative : Teaching as a Literary Genre*: 173-176.

⁸ Idem, 175

⁹ W.E. Rex, *Molière’s Strategies: Timely Reflections on his Art of Comedy* (Oxford: Peter Lang, 2013), 110

¹⁰ J.D. Hubert, *Molière & The Comedy of Intellect* (Berkeley: University of California Press, 1962), 77

¹¹ L. Daston, “The Naturalized Female Intellect”, *Science in Context* 5 (1992): 209-235; 213

Om deze vraag te kunnen beantwoorden zullen eerst enkele deelvragen beantwoord worden. Elke deelvraag beslaat een hoofdstuk in dit onderzoek. De betreffende deelvragen zijn:

- 1) Wat houdt in de zeventiende eeuw het concept “intelligentie” in volgens L. Daston?
- 2) Welk onderzoek is er reeds gedaan naar de relatie tussen vrouwenemancipatie en de intelligentie van vrouwen in de tijd van Molière?
- 3) Wat zijn belangrijke verschillen en overeenkomsten in de manier waarop de mannelijke en de vrouwelijke hoofdpersonages over de intelligentie van vrouwen praten in de toneelstukken *Les Femmes savantes* en *L'École des Femmes* van Molière?

Wetenschappelijke positionering

Ondanks dat Molière een aantal eeuwen geleden leefde, is een onderzoek naar zijn werk relevant voor de huidige theaterwetenschap. Van de Franse toneelstukken uit de tijd van Lodewijk XIV worden met name de toneelstukken van Molière nu nog opgevoerd. In Nederland staan vooral andere toneelstukken van Molière, zoals *L'Avare*, op de planken.¹² Analyses van *Les Femmes savantes* en *L'École des Femmes* kunnen desalniettemin inzicht geven in Molière's houding ten opzichte van de intelligentie van vrouwen.

Er is al veel onderzoek gedaan naar Molière en zijn toneelstukken. Zo heeft Rex onder andere onderzocht wat het toneelstuk *Les Femmes savantes* anders maakt dan de andere toneelstukken van Molière. Het valt hem op dat het grootste verschil te vinden is in het feit dat niet de vader, maar de moeder de “pater familias” is; de moeder heeft alle taken van de vader op zich genomen. Daarnaast zet hij in zijn onderzoek de toneelstukken *Les Femmes savantes* en *L'École des Femmes* tegenover elkaar, waarbij hij zich ook richt op de vormen van educatie in beide toneelstukken. Het onderzoek van Rex richt zich voornamelijk op wat Molière met het toneelstuk *Les Femmes savantes* duidelijk wil maken aan de toeschouwer, waarbij hij onder andere kijkt naar de educatie van de vrouwelijke personages, waar mijn onderzoek dieper ingaat op wat Molière door middel van de hoofdpersonages duidelijk wil maken over de intelligentie van vrouwen.¹³

¹² *De Vrek*, Molière. Door Van Engelenburg Theaterproducties. Geregiseerd door Hans van Hechten. RaboTheater, Hengelo, 25-03-2015.

De Vrek, Molière. Door Toneelgroep Amsterdam. Geregiseerd door Ivo van Hove. Stadsschouwburg, Amsterdam, 25-09-2011.

¹³ Rex; 113, 123

Hubert onderzoekt in het boek *Molière & The Comedy of Intellect* het intellect van Molière zelf. In zijn onderzoek bekijkt Hubert onder andere op welke manier het intellect van Molière zichtbaar is in de toneelstukken *Les Femmes savantes* en *L'École des Femmes*. Binnen zijn beschrijving van het intellect van Molière in het toneelstuk *L'École des Femmes* richt hij zich ook op Arnolphe's intelligentie en zijn positie ten opzichte van de intelligentie van vrouwen. Zo stelt Hubert dat Arnolphe's geluk geheel afhankelijk is van de trouwheid en de onderdanigheid van de echtgenote. Trouw en onderdanig zijn is echter niet de verantwoordelijkheid van de vrouw, maar is afhankelijk van haar opvoeding door de echtgenoot.¹⁴ Hubert richt zich in zijn onderzoek met name op de positie van Arnolphe ten opzichte van de intelligentie van vrouwen, waar mijn onderzoek ingaat op wat Arnolphe over de intelligentie van vrouwen zegt. Daarnaast betrek ik in mijn onderzoek ook wat Agnès zegt over de intelligentie van vrouwen, daar zij het enige vrouwelijke hoofdpersonage is in dit toneelstuk.

Binnen zijn beschrijving van het intellect van Molière in het toneelstuk *Les Femmes savantes* bekijkt Hubert het woordgebruik van de geleerde vrouwen – Philaminte, Armande en Belise. Hij stelt dat zij afkeer hebben van bepaalde woorden, zoals *marriage* en dat zij over hun kennis spreken alsof ze kleren aan het shoppen zijn; zij spreken op een zeer enthousiaste manier over hun kennis. Hubert stelt daarnaast dat de geleerde vrouwen niet in staat zijn hun gevoelens opzij te zetten en dat de gevoelens doorklinken in hun gesprekken over kennis en intelligentie.¹⁵ Hubert stelt dus dat “gevoel” een belangrijk motief is voor het voeren van de gesprekken tussen de geleerde vrouwen. Waar Hubert ingaat op het woordgebruik van deze drie geleerde vrouwen, richt ik mij op wat zij zeggen over de intelligentie van vrouwen. Daarnaast zal ook gekeken worden wat de hoofdpersonages Chrysale en Henriette over de intelligentie van vrouwen zeggen.

Methode

In het eerste hoofdstuk zal de definitie van het concept “intelligentie”, zoals dat zal worden toegepast in het onderzoek, centraal staan. Voor de analyse zal ik gebruik maken van de drie opvattingen uit de zeventiende eeuw over intelligentie van vrouwen die op deze specifieke toneelstukken van toepassing zijn om de twee theaterteksten *Les Femmes savantes* en *L'École*

¹⁴ Hubert, 74-85

¹⁵ Idem, 244-247

des Femmes van Molière te analyseren en een uitspraak te doen over wat de hoofdpersonages zeggen over de intelligentie van vrouwen.

Het tweede hoofdstuk dient niet alleen om dit onderzoek binnen reeds gedaan onderzoek naar de relatie tussen vrouwenemancipatie en de intelligentie van vrouwen te kunnen plaatsen. Dit hoofdstuk gaat ook dieper in op de relatie tussen het feminisme en de toneelstukken van Molière. De onderzoekers schrijven in hun boeken ook over enkele personages en hun uitspraken over de intelligentie van vrouwen, die bruikbaar zijn binnen mijn onderzoek.

Het derde hoofdstuk zal bestaan uit de tekstanalyses van de toneelstukken *Les Femmes savantes* en *L'École des Femmes* van Molière, waarbij gekeken wordt hoe de hoofdpersonages spreken over de intelligentie van vrouwen. Naast de opvattingen uit de eerste hoofdstukken maak ik gebruik van het hoofdstuk "Dialogue" in het boek *Studying Plays* van M. Wallis en S. Shepherd. Zij beschrijven in dit hoofdstuk een manier van analyseren, waarbij elke zin apart en in relatie tot de voorgaande of volgende zin in een dialoog wordt geanalyseerd. Daarnaast onderscheiden ze in dit hoofdstuk verschillende elementen die van belang zijn te bekijken in het geval van gesprekken; er wordt gekeken naar: afwisseling van de personages binnen een gesprek, manier waarop personages uitspraken kunnen doen (standpunt, vraag en bevel), wisselen tussen de onderwerpen, manier van aanspreken en gespreksimplicaties.¹⁶ In mijn analyse zal per zin gekeken worden wat er gezegd wordt over de intelligentie van vrouwen. Er wordt gekeken wie het zegt en tegen wie het wordt gezegd. Zo zal duidelijk worden wat de verschillen zijn tussen het spreken van de mannelijke en de vrouwelijke hoofdpersonages over de intelligentie van vrouwen.

Voor de tekstanalyses van de twee toneelstukken wordt ook gebruik gemaakt van discoursanalyse, zoals beschreven door J.P. Gee in het boek *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. Discoursanalyse is de studie naar taal in gebruik. In de paragraaf "Starting to do Discourse Analyses" beschrijft Gee verschillende stappen in discoursanalyse. Gee analyseert de betekenis van zinnen door te kijken naar de onderlinge relaties tussen zinnen, de inhoud van de gebruikte taal en de structuur van de taal.¹⁷

Er is gekozen voor het toneelstuk *Les Femmes savantes* uit 1672, omdat in dit toneelstuk de vrouwelijke intelligentie een grote rol speelt. We leren in dit toneelstuk Armande, Belise en Philaminte kennen als geleerde vrouwen. Armande, dochter van

¹⁶ M. Wallis en S. Shepherd, *Studying Plays*, 3e druk (Londen: Bloomsbury Academic, 2010), 43-76

¹⁷ J.P. Gee, *An Introduction to Discourse Analysis : Theory and Method*, 4e druk (Londen: Taylor & Francis Group, 2014); 144-145, 8

Philaminte, vindt intelligentie belangrijker dan een lichamelijke relatie. Philaminte stelt alles in werking om haar niet-geleerde dochter Henriette met een geleerde man te laten trouwen, terwijl Henriette van de jongeman Clitandre houdt. Vader Chrysale gaat tegen zijn vrouw Philaminte in door te zeggen dat Clitandre en Henriette moeten trouwen. De enige manier waarop Philaminte overtuigd kan worden van dit huwelijk is door middel van een list. Kijkend naar de intelligentie van vrouwen zet Molière in dit toneelstuk de geleerde vrouwen tegenover de mannelijke personages en Henriette. Doordat hij de geleerde vrouwen ridiculiseert, maakt hij duidelijk dat de mate van intelligentie van deze geleerde vrouwen te ver gaat.¹⁸ Voor de analyse van dit toneelstuk maak ik gebruik van de toneeltekst *The Learned Women*, vertaald door Charles Heron Wall in 1877.¹⁹

In het toneelstuk *L'École des Femmes* uit 1662 wordt op tegenovergestelde manier van *Les Femmes savantes* met het thema intelligentie van vrouwen omgegaan. We leren Arnolphe kennen als een man die van mening is dat vrouwen dom moeten zijn, willen zij gehoorzaam blijven aan hun man. Zelf wil hij Agnès, een meisje dat hij dom houdt, trouwen. Het hoogtepunt in het toneelstuk is het moment waarop Agnès zich realiseert dat Arnolphe haar onnozel houdt en Agnès het besluit neemt actiever gebruik te maken van haar intelligentie. Uiteindelijk kan Arnolphe niet met Agnès trouwen, omdat zij lang geleden door haar vader aan Horace is uitgehuwelijkt. In dit toneelstuk biedt Molière het perspectief dat vrouwen wel enige vorm van intelligentie moeten hebben.²⁰ Voor de analyse van dit toneelstuk maak ik gebruik van de toneeltekst *De leerschool der vrouwen*, vertaald door Hans van Pinxteren in 1982.²¹

Er zijn maar weinig vertalingen beschikbaar van de theatertekst *L'École des Femmes* in het Nederlands. De vertaling van Van Pinxteren is de meest recente vertaling die beschikbaar is van het toneelstuk *L'École des Femmes*. Van het toneelstuk *Les Femmes savantes* is geen Nederlandse vertaling beschikbaar en ook recente Engelse vertalingen zijn niet beschikbaar. Daarom is voor de Engelse vertaling van Wall uit 1877 gekozen, betreffende het toneelstuk *Les Femmes savantes*. Doordat ik gebruik maak van respectievelijk een Engelse en een Nederlandse vertaling, heeft dit onderzoek enige beperkingen. Mogelijk komen de Nederlandse en Engelse zinnen niet geheel overeen met de van origine Franse zinnen, maar de inhoud van de zinnen zal in grote lijnen op hetzelfde neerkomen.

¹⁸ Molière, *Les Femmes savantes*, 1672, Vertaald door Ch. H. Wall – 18-05-2015
<http://www.gutenberg.org/cache/epub/8772/pg8772.html>

¹⁹ Idem

²⁰ Molière, *L'École des Femmes*, 1662, Vertaling door H. van Pinxteren, 1982

²¹ Idem

Hoofdstuk 1: Het concept “intelligentie”

In dit hoofdstuk introduceer ik het concept “intelligentie” uit de zeventiende eeuw aan de hand van het artikel “The Naturalized Female Intellect” van L. Daston. Daarnaast geef ik een korte uitleg van de belangrijkste opvattingen over intelligentie van vrouwen in de zeventiende eeuw. Drie opvattingen zullen gebruikt worden voor de analyse in hoofdstuk 3 van de toneelstukken *Les Femmes savantes* en *L'École des Femmes*.

“Intelligentie” in de tijd van Molière

Er mag niet zomaar aangenomen worden dat opvattingen rond het concept “intelligentie” van de zeventiende eeuw tot de eenentwintigste eeuw onveranderd zijn. Daarom is van belang enig inzicht te hebben in de opvattingen omtrent het concept “intelligentie” in de zeventiende eeuw.

Lorraine Daston stelt in haar artikel dat het misleidend is om de enkelvoudige term “intelligentie” te gebruiken voor zeventiende-eeuwse theorieën over mentale vermogens. Zeventiende-eeuwse theorieën dragen een collectie van vermogens en talenten met betrekking tot de geest aan met als gevolg een complexe verdeling van intellectuele arbeid. In zeventiende- en achttiende-eeuwse psychologische beschouwingen worden deze brede vermogens naar believen van de auteur aangevuld met de meer specifieke vermogens van waarneming, verbeelding, geheugen, oordeel, abstractie, smaak of verschillende gevoelens.²² Volgens Daston komt geen enkel vermogen of deel van het vermogen overeen met de definitie van het concept “intelligentie”, zoals die nu beschreven wordt.

Daarnaast stelt Daston dat met name de overeenkomsten omtrent intellectuele kenmerken tussen groepen in de vroegmoderne theorieën centraal stonden. De verschillen en overeenkomsten omtrent intellectuele kenmerken tussen individuen en de verschillen omtrent intellectuele kenmerken tussen groepen werden in de zeventiende eeuw wel opgemerkt, maar de vroegmoderne theorieën hadden er weinig belangstelling voor. De opvattingen over de overeenkomsten omtrent intellectuele kenmerken tussen groepen betreffen uitspraken over gevoel, geheugen en bewustzijn.²³

²² Daston; 209-235, 213

²³ Idem, 213-214

Een ander onderscheid tussen intellectuele kenmerken in de zeventiende eeuw was het onderscheid tussen het mannelijk en het vrouwelijk intellect. Dit onderscheid was afhankelijk van tegenstrijdigheden tussen man en vrouw. Het belangrijkste onderscheid tussen het mannelijk en het vrouwelijk intellect was dat mannen als actief en vrouwen als passief werden gezien. Echter niet alle nuances van vermeende tegenstrijdigheden tussen man en vrouw werden met de antoniemen ‘passief’ en ‘actief’ aangegeven.²⁴ De intellectuele eigenschappen van man en vrouw werden namelijk tot ver in de achttiende eeuw ook gemotiveerd op basis van veronderstelde verschillen in lichamelijke kenmerken. Een dominante opvatting was dat vrouwen bestonden uit een zachte, vochtige materie, waarin zintuiglijke indrukken gemakkelijker, duidelijker en voor langere tijd konden aarden ten opzichte van de hete, droge mannelijke materie. Daarnaast werd deze zachte, vochtige vrouwelijke materie ook gekoppeld aan beweeglijke mentale impressies, zoals lichtzinnigheid, grilligheid, bedrog en intense passies. Dit gaf men als reden voor het feit dat vrouwen uitblonken in het geheugen en in de verbeelding.²⁵ In de achttiende eeuw vulde mannelijkheid de vrouwelijke fijngevoeligheid aan met kracht, zowel van lichaam als van geest. Hierdoor werden de invloeden van en de onderwijskansen voor vrouwen beperkt; het kenmerk “fijngevoeligheid” werd voortaan “zwakheid” genoemd en dit werd het sleutelwoord voor het vrouwelijk karakter, het vrouwelijk intellect en de sociale situatie van vrouwen.²⁶ Daston stelt dat het complementair denken over mannelijke en vrouwelijke verschillen de vroegmoderne opvattingen over sekseverschillen vormgeven.²⁷

De geleerde vrouwen waren in de zeventiende eeuw onderwerp van spot. In het beste geval werden zij gezien als nutteloos en in het ergste geval als afvalligen, die hun huiselijke taken hadden verlaten.²⁸ Deze algemene onaanvaardbaarheid van intellectuele vrouwen vormde tot laat in de achttiende eeuw reden tot lachen, choqueren of verwonderen.²⁹

Opvattingen uit de zeventiende eeuw over intelligentie

Vroegmoderne filosofen, juristen, theologen en artsen waren het met elkaar eens dat vrouwen uitblonken in geheugen, het vermogen om te leren, sluwheid en alle aspecten van geestelijke

²⁴ Idem, 215

²⁵ Idem, 216

²⁶ Idem, 217-218

²⁷ Idem, 215

²⁸ Idem, 228

²⁹ Idem, 230

veranderlijkheid, zoals verbeelding en gevoel.³⁰ Aan de hand van Daston zullen deze opvattingen kort toegelicht worden.

De zachte, vochtige vrouwelijke materie maakte mogelijk dat zintuiglijke indrukken gemakkelijker, duidelijker en voor langere tijd konden aarden. Ook beweeglijke mentale impressies, zoals geheugen en verbeelding, werden in de zeventiende eeuw verklaard aan de hand van deze zachte, vochtige vrouwelijke materie.³¹

Het vermogen om te leren werd in de zeventiende eeuw begrepen in de context van de term ‘temmen’. Dit houdt, volgens Daston, in dat het vermogen om te leren sterk geassocieerd kan worden met de volgzzaamheid en de buigzaamheid van het karakter.³²

Uit het artikel van Daston komt naar voren dat onder andere Rousseau, een Franse filosoof, van mening is dat de sluwheid van vrouwen ervoor gezorgd heeft dat zij niet als slaaf van de man leven, maar als levensgezellin; vrouwen zijn met hun sluwheid het contragewicht van de mannelijke kracht. Echter, de sluwheid van vrouwen heeft op zichzelf staand er niet voor kunnen zorgen dat vrouwen gered werden van hun ondergeschiktheid aan de sterkere man.³³

Het concept ‘gevoel’ in de psychologie van de zeventiende eeuw verwijst, volgens Daston, naar zowel perceptuele als emotionele gevoeligheid. Dit houdt in dat gevoeligheid de voorwaarde vormt voor empirische kennis en voor de bescheiden emoties liefde en mededogen.³⁴

Uit vooronderzoek blijkt dat met name de opvattingen over gevoel, het vermogen om te leren en sluwheid omtrent intelligentie van vrouwen van toepassing zijn op de toneelstukken *Les Femmes savantes* en *L'École des Femmes*. Enkel deze drie opvattingen over de intelligentie van vrouwen komen in de analyse terug.

³⁰ Idem, 215-216

³¹ Idem, 216

³² Idem, 215

³³ Idem, 218

³⁴ Idem, 212

Hoofdstuk 2: Het feminisme over de intelligentie van vrouwen

Dit hoofdstuk zal zich richten op de relatie tussen vrouwenemancipatie en de intelligentie van vrouwen. In het eerste gedeelte van dit hoofdstuk zal het boek *The Education of Girls* van de Franse schrijver François Fénelon centraal staan. Het tweede gedeelte zal zich richten op de positie van het feminisme ten opzichte van de intelligentie van vrouwen en het laatste deel zal zich richten op de positie van het feminisme ten opzichte van de toneelwerken van Molière.

The Education of Girls

François Fénelon was een Franse priester die evenals Molière in de zeventiende eeuw leefde. Fénelon schreef voor een vriendin een praktische gids over de educatie van haar kinderen. Toen dit boek – *The Education of Girls* – in 1687 werd uitgebracht, werd het door de bevolking met open armen ontvangen. Het boek was zo populair dat Fénelon door Lodewijk XIV werd ingehuurd voor de opvoeding van zijn kleinzoon.³⁵ Omdat Lodewijk XIV achter Fénelon en zijn ideeën stond, kan worden aangenomen dat de ideeën van Fénelon leidend waren voor de positie van de Franse samenleving ten opzichte van de opvoeding van meisjes. Immers Lodewijk XIV was een absolute vorst, die geen tegenspraak dulde.³⁶

In het boek *The Education of Girls* stelt Fénelon dat meisjes niet geleerd moeten zijn, omdat dat hen ijdel maakt. Het is voor hen genoeg om te weten hoe zij het huishouden moeten bestieren en hun echtgenoten moeten gehoorzamen zonder tegenspraak.³⁷ Fénelon stelt dat vrouwen, in de regel, zwakkere en nieuwsgierigere geesten hebben dan mannen en hij is daarom van mening dat zij niet betrokken moeten worden in studies die hen kunnen verwarren. Vrouwen zijn niet voorbestemd om te regeren, om oorlog te voeren, om recht te spreken of zich met filosofie en theologie bezig te houden. Ter compensatie heeft de natuur hen voorzien van netheid, nijverheid en zuinigheid om hen bezig te houden in hun huizen.³⁸ Taken van de vrouw betreffen het regelen van het huishouden, het gelukkig maken van de echtgenoot en het opvoeden van de kinderen.³⁹

³⁵ F. Fénelon, *The Education of Girls*, 1687. Vertaald door Kate Lupton (Boston: Ginn & Company, 1891), iii-iv

³⁶ Idem, 6

³⁷ Idem, 11

³⁸ Idem, 12

³⁹ Idem, 13

Om vrouwen in het gelid te houden is training vereist; wanneer deze ontbreekt kunnen vrouwen veel kwaad aanrichten in de wereld.⁴⁰ De opleiding van vrouwen moet zich, net als bij mannen, beperken tot de instructies van hun taken. Het hoe en waarom is voor vrouwen niet van belang. Op deze manier blijven hun gedachtes duidelijk en nauwkeurig. Elke vrouw die vindt dat zij door deze regel wordt beperkt, houdt zichzelf voor de gek, aldus Fénelon. Zij realiseert zich dan niet hoe belangrijk haar taken zijn.⁴¹

Op basis van hun vrije tijd en de omvang van hun intelligentie zijn boeken volgens Fénelon wel toegestaan zolang deze geen passie opwekken. Romantische verhalen zijn dus uitgesloten, omdat door het ideaalbeeld dat de roman oproept vrouwen ongeschikt worden voor het echte leven. De vrouw bevindt zich in een verbeeldingswereld en voelt zich te goed voor het huishouden.⁴²

Het feminisme en de intelligentie van vrouwen

Johnson stelt dat tegen de heersende, bovenstaande opvatting van Fénelon in een deel van de bevolking in de zeventiende eeuw opkwam voor een gelijke opleiding voor man en vrouw. Een vrouw stond voorheen altijd onder de bescherming van haar vader, haar echtgenoot of de kerk, waardoor haar opleiding in het teken stond van de taken die haar toebehoorde als dochter, echtgenote en kerkganger. In de zeventiende eeuw probeerde een deel van de bevolking de heersende hiërarchie omtrent sekse te doorbreken en meer macht en onafhankelijkheid voor vrouwen te bereiken.⁴³

Mary Wollstonecraft, een Engelse schrijfster en feministe uit de achttiende eeuw, sluit zich aan bij het deel van de bevolking dat opkwam voor een gelijke opleiding voor man en vrouw. Wollstonecraft heeft namelijk altijd volgehouden dat mannen en vrouwen met gelijke hoeveelheden verstand zijn begiftigd en daarmee de capaciteit hebben voor dezelfde soort deugd. De beperkte sociale relaties van vrouwen – die thuis zaten vanwege de huiselijke taken – hebben echter ervoor gezorgd dat abstracte, algemene principes die noodzakelijk zijn voor wetenschap en gerechtigheid bij hen niet zijn ontwikkeld. Doordat mannen fysiek sterker zijn dan vrouwen, lijken zij een grotere mate van deugd te kunnen bereiken dan vrouwen, waardoor zij bovengeschiedt worden gesteld aan vrouwen en toegang hebben tot sociale

⁴⁰ Idem, 13

⁴¹ Idem; 105, 96

⁴² Idem; 17, 22, 108

⁴³ Johnson, 173-174

relaties die leiden tot de ontwikkeling van de abstracte, algemene principes die noodzakelijk zijn voor wetenschap en gerechtigheid.⁴⁴ De harde feiten en uitspraken over het vrouwelijk intellect werden in de vroegmoderne tijd dus terzijde geschoven.⁴⁵

Daston borduurt in haar artikel voort op het standpunt van Wollstonecraft en gaat dus nog een stap verder in de verdediging van het vrouwelijk intellect. Zij schrijft dat verdedigers van het vrouwelijk intellect de zintuiglijke indrukken van vrouwen – zoals een goed geheugen en een goede verbeeldingskracht – en de mentale impressies van vrouwen – zoals lichtzinnigheid, grilligheid, bedrog en intense passie – beschouwden als gegronde redenen om vrouwen toe te laten tot de wereld van de geleerden. De “zwakheden” van de vrouw werden ingezet als voordeel. Immers een goed geheugen en een goede verbeelding behouden en voeden de wetenschap.⁴⁶

Feminisme in Molière

Uit het artikel van Johnson komt naar voren dat Molière door velen – onder andere Larousse en Georges Mongrédien – een feminist wordt genoemd. Onder andere in het toneelstuk *L'École des Femmes* zou het feminisme van Molière duidelijk aanwezig zijn. Hij kiest in dit toneelstuk de kant van Agnès en toont een vrouw die zelf kiest met welke man ze trouwt. Met het toneelstuk *L'École des Femmes* schaarde Molière zich dus aan de kant van de mensen die voor een opleiding van vrouwen zijn.⁴⁷ Johnson zelf stelt echter dat wat anderen aanzien voor Molière's feminisme een vorm is van ouderlijke betutteling en dat er op geen enkele manier gepleit wordt voor een reorganisatie van de relaties tussen de seksen. Zij stelt dus dat mooie woorden worden gebruikt om het probleem te verdoezelen in plaats van op te lossen. In plaats van werkelijk een verandering aan te brengen in de verhoudingen tussen de seksen, benadert men de werken van Molière als feministische uitingen. Johnson wil dus geen label plakken op de werken van Molière; zij wil het probleem zelf aanpakken.⁴⁸

Rex daarentegen plakt wel een label op de werken van Molière. Uit zijn boek komt namelijk naar voren dat Molière een tegenstander was van gelijke opleiding voor mannen en vrouwen. Zijn ongenoegen zou duidelijk zichtbaar zijn in het toneelstuk *Les Femmes*

⁴⁴ Idem, 219-220

⁴⁵ Idem, 224

⁴⁶ Daston, 216

⁴⁷ Johnson, 175

⁴⁸ Idem, 176

savantes. Rex stelt dat *Les Femmes savantes* een reactie is op de opkomende verandering, waarin vrouwen de rollen, die traditioneel mannen toebehoren, op zich nemen. Rex plakt een anti-feministisch label op de werken van Molière.⁴⁹

Patricia F. Cholakian, schrijfster van verscheidene kritische boeken, benadert de werken van Molière vanuit een tegenovergestelde positie. Zij oppert dat Molière's theater over het algemeen gezien kan worden als feministisch. In de meeste toneelstukken laat Molière de ongeniale – de onwetende – personages overwinnen. Cholakian draagt Agnès uit het toneelstuk *L'École des Femmes* aan als voorbeeld. Agnès staat op tegen te tirannieke macht van een oudere man, die probeert te voorkomen dat Agnès haar ware liefde zal vinden. Uiteindelijk zegeviert Agnès en blijft Arnolphe met lege handen achter. De toneelstukken *Les Précieuses ridicules* en *Les Femmes savantes* vormen echter de uitzondering stelt Cholakian. Deze toneelstukken kunnen ook wel beschreven worden als antifeministisch. In deze toneelstukken kunnen de vrouwen hun emoties niet achter zich laten, waardoor de vrouwen niet langer bezig zijn met het verkrijgen van macht over mannen.⁵⁰ Alhoewel Cholakian deze tegenstrijdigheid in de werken van Molière benoemt, heeft zij niet de intentie om een oplossing te zoeken voor de aanwezigheid ervan.

Met zijn toneelstukken mengt Molière zich dus in de discussie over de intelligentie van vrouwen. Met enkele toneelstukken schaaft Molière zich aan de kant van de “feministen”. Met andere toneelstukken plaatst Molière zich tegenover de “feministen”. Aan deze opmerkelijke tegenstrijdigheid kan niet zomaar voorbij worden gegaan. Daarom is er in dit onderzoek gekozen voor een “feministisch” toneelstuk (*L'École des Femmes*) en een “niet-feministisch” toneelstuk (*Les Femmes savantes*) van Molière. Uit voorgaande kan worden afgeleid dat Molière zijn personages gebruikt om iets te zeggen over vrouwen. In het volgende hoofdstuk wordt geanalyseerd wat Molière zijn hoofdpersonages laat zeggen over de intelligentie van vrouwen in de toneelstukken *L'École des Femmes* en *Les Femmes savantes*.

⁴⁹ Rex, 111

⁵⁰ P.F. Cholakian, “The ‘Woman Question’ in Molière’s *Misanthrope*”, *The French Review*, Vol. LVIII, No. 4 (1985): 524-532; 524

Hoofdstuk 3: Analyse

Dit hoofdstuk zal zich richten op de analyses van de toneelstukken *Les Femmes savantes* en *L'École des Femmes*. In het geval van beide toneelstukken zal ik eerst enkele scènes analyseren, waarna ik uitzoom op een analyse van opmerkelijkheden die op het gehele toneelstuk van toepassing zijn. Er zal onder andere gekeken worden op welke manier de opvattingen over gevoel, het vermogen om te leren en de sluwheid van vrouwen uit hoofdstuk 1 terug te vinden zijn in de uitgelichte scènes van de toneelstukken.

Les Femmes savantes : Akte II, scène VI en Akte II, scène VII

In scène VI uit akte II loopt vader Chrysale de kamer binnen op het moment dat Philaminte Martine, de meid, ontslaat. Omdat Chrysale graag wil weten waarom zij Martine ontslaat, denkt Philaminte dat Chrysale de kant van Martine kiest. Chrysale maakt Philaminte duidelijk dat hij achter haar, zijn vrouw, en haar beslissingen staat. Nog steeds niet wetend waarom de meid ontslagen wordt, maakt Chrysale aan de meid duidelijk dat haar gedrag absoluut niet aanvaardbaar is. Uiteindelijk blijkt dat Martine ontslagen wordt, omdat zij grammaticale fouten maakt in haar spraak.⁵¹

Er wordt in deze scène ingegaan op de intelligentie van de meid en de posities van Philaminte en Chrysale hier tegenover. Philaminte en Chrysale zeggen het volgende over Martine's intelligentie:

Philaminte: She has with unparalleled impudence, after thirty lessons, insulted my ear by the improper use of a low and vulgar word condemned in express terms by Vaugelas.

Chrysale: Is that...?

Philaminte: What! In spite of our remonstrances to be always sapping the foundation of all knowledge – of grammar which rules even kings, and makes them, with a high hand, obey her laws.

⁵¹ Molière, *Les Femmes savantes*, 1672, Vertaald door Ch. H. Wall – 18-05-2015 <http://www.gutenberg.org/cache/epub/8772/pg8772.html>; Akte II, scène VI

Chrysale: I thought her guilty of the greatest crime.
Philaminte: What! You do not think the crime unpardonable?
Chrysale: Yes, yes.⁵²

Op dit korte stuk dialoog tussen Philaminte en Chrysale is de opvatting over het vermogen om te leren van toepassing. Uit deze dialoog blijkt dat Philaminte heeft geprobeerd Martine te “temmen” wat betreft haar spraak. Ondanks de vele lessen is Martine nog steeds niet in staat juist taalgebruik toe te passen. Het karakter van Martine kan dus niet beschreven worden als volgzaam of buigzaam. Martine bezit niet het vermogen om te leren dat Philaminte van haar verwacht. Philaminte vindt het ontbreken van dit leervermogen zelfs zo onacceptabel dat zij Martine ontslaat.⁵³

In deze scène staat Chrysale achter de beslissing van zijn vrouw. Al toont hij met de zin “I thought her guilty of the greatest crime”⁵⁴ aan dat hij de beslissing van Philaminte wel wat ver vindt gaan. Immers, hij dacht dat Martine zich schuldig had gemaakt aan een grote misdaad. Vervolgens zegt hij tegen Philaminte dat zij toch juist gehandeld heeft.⁵⁵ Wanneer Martine het toneel heeft verlaten, maakt Chrysale aan Philaminte en Belise duidelijk dat hij toch niet achter de beslissing van Philaminte staat en dat de geleerde vrouwen te ver gaan in hun verwachtingen omtrent de intelligentie van zowel familieleden als het personeel.⁵⁶

Dit toneelstuk behoort tot het genre komedie. Dit is onder andere terug te zien in de ridiculisering in deze twee scènes. Molière maakt in deze scènes namelijk de geleerde vrouwen belachelijk door te aan te tonen dat de intelligentie in dit huishouden te ver doorslaat en zegt indirect dat de vrouwen niet goed kunnen omgaan met hun intelligentie.

***Les Femmes savantes* : Akte V, scène IV en Akte V, scène V**

In scène IV uit akte V krijgen Philaminte en Chrysale slecht nieuws. Philaminte krijgt te horen dat zij de rechtszaak verloren heeft en Chrysale krijgt te horen dat zij al hun geld kwijt zijn. In reactie op het verlies van het familiegeld trekt Trissotin zich terug uit het huwelijk met

⁵² Ibidem

⁵³ Ibidem

⁵⁴ Ibidem

⁵⁵ Ibidem

⁵⁶ Idem ; Akte II, scène VII

Henriette, omdat iedereen tegen dit huwelijk is, aldus Trissotin. Philaminte doorziet echter dat Trissotin zich terugtrekt vanwege het verlies van het geld.⁵⁷ Al deze tijd heeft Philaminte niet willen geloven dat Trissotin slechte bedoelingen had, maar door de simpele list van Ariste, zo blijkt in scène V uit akte V, doorziet Philaminte hem meteen. Philaminte bedenkt zich geen moment en staat een huwelijk tussen Henriette en Clitandre toe. Echter, Henriette wil niet met Clitandre trouwen om zo te zorgen dat Clitandre niet in armoede hoeft te leven. Om te voorkomen dat deze bruiloft niet doorgaat, maakt Ariste bekend dat alles onderdeel was van zijn list om het ware karakter van Trissotin te tonen.⁵⁸

Zowel Philaminte als Henriette maken in deze scènes ontwikkelingen door. Waar Philaminte aantoont dat zij het vermogen om te leren bezit, laat Henriette zich vooral leiden door haar gevoel. Philaminte geeft na de ontdekking van de werkelijke aard van Trissotin toe dat zij fout zat. Philaminte was voorheen de baas in huis en had, volgens zichzelf, altijd gelijk. Dat zij nu haar fout toegeeft laat zien dat zij is veranderd en dus een buigzaam en karakter heeft. Zij is niet langer de baas in huis en volgt Chrysale in zijn beslissing om Henriette met Clitandre te laten trouwen. Ook Henriette ontwikkelt zich wat betreft haar intelligentie, alhoewel gevoel duidelijk aanwezig is in haar uitspraken en beslissingen. Met de beslissing om niet met Clitandre te trouwen, zodat hij niet in armoede hoeft te leven, toont Henriette haar wijsheid. Immers, alleen een intelligente vrouw denkt na over de consequenties van een huwelijk, waarin beide partijen weinig tot geen geld bezitten. Deze wijsheid van Henriette wordt aangestuurd door haar liefde voor Clitandre. Juist omdat ze van hem houdt, kan ze niet met hem trouwen.

Opmerkelijkheden *Les Femmes savantes*

Het toneelstuk *Les Femmes savantes* begint met een andere hiërarchie binnen de familie dan normaal is voor de toeschouwer; in de zeventiende eeuw was de man de pater familias. Echter in deze familie is moeder Philaminte de pater familias. Zij is als geleerde vrouw de baas in huis en heeft, zoals uit scène VI Akte II blijkt, altijd gelijk en duld dan ook geen tegenspraak.⁵⁹ Deze hiërarchie in de familie maakt het toneelstuk *Les Femmes savantes* komisch van aard. De hiërarchie is namelijk niet zoals het hoort. Met deze abnormale

⁵⁷ Idem ; Akte V, scène IV

⁵⁸ Idem ; Akte V, scène V

⁵⁹ Idem ; Akte II, scène VI

hiërarchie maakt Molière duidelijk dat de situatie in deze familie niet serieus genomen moet worden en dat het dus niet “normaal” is als een intelligente vrouw de baas is. Vervolgens vindt er een omslag plaats in het gedrag van Chrysale. Hij doet niet langer wat Philaminte wil en keert zich af van de intelligentie van de vele geleerde vrouwen in zijn huis. Uiteindelijk wordt de hiërarchie zoals die moet zijn met Chrysale als hoofd van de familie. Molière toont aan dat een man aan het hoofd van de familie de gewenste hiërarchie is.⁶⁰

Molière maakt met dit toneelstuk duidelijk dat teveel intelligentie bij een vrouw eerder een nadeel dan een voordeel is. Zo probeert Armande in het begin van het toneelstuk haar zus Henriette te overtuigen om geen lichamelijk relatie met een man aan te gaan, maar in het huwelijk te treden met de filosofie. Echter aan het eind van het toneelstuk zegt Armande: “So, then, you sacrifice me to their love?”⁶¹ Philaminte reageert hierop met de zin:

It will not be to sacrifice you; you have the support of your philosophy, and you can with a contended mind see their love crowned.⁶²

Gedurende het toneelstuk heeft Armande proberen te voorkomen dat Henriette en Clitandre zullen trouwen. Op het eind van het toneelstuk zullen Henriette en Clitandre gaan trouwen en blijft Armande alleen achter met de filosofie. Zij heeft te laat ingezien dat haar intelligentie en haar voortdurende drang om deze te ontwikkelen ervoor hebben gezorgd dat haar liefde, Clitandre, met een ander zal trouwen. Komisch binnen deze situatie is dat, hoewel de geleerde vrouwen neerkijken op Henriette en haar gebrek aan interesse voor kennis, uiteindelijk Henriette degene is die een gelukkig leven met haar geliefde tegemoet gaat, Philaminte een ontwikkeling heeft doorgemaakt omtrent haar karakter en Armande alleen zal achterblijven. Molière laat in dit toneelstuk zien dat er belangrijkere dingen in het leven zijn dan intelligentie bij vrouwen; bijvoorbeeld liefde.

⁶⁰ Molière, *Les Femmes savantes*, 1672, Vertaald door Ch. H. Wall – 18-05-2015
<http://www.gutenberg.org/cache/epub/8772/pg8772.html>

⁶¹ Ibidem

⁶² Ibidem

L'École des Femmes : Akte I, scène I en Akte V, scène IV

In scène I uit akte I discussiëren Arnolphe en zijn goede vriend Chrysalde over de gewenste hoeveelheid intelligentie van een vrouw. Arnolphe claimt dat er van een vrouw met verstand alleen maar narigheid komt en daarom zal de vrouw met wie hij trouwt onnozel zijn.⁶³ Chrysalde snapt deze gedachtegang van Arnolphe niet en heeft liever een vrouw met verstand. Het onnozele wicht dat Arnolphe voor zichzelf heeft uitgekozen is Agnès.⁶⁴

Agnès is het personage dat zich het meest ontwikkeld in dit toneelstuk. In scène I uit akte I prijst Arnolphe Agnès nog om haar onnozelheid en zegt:

Vaak sta ik zelf te kijken van haar onnozelheid. Ze zegt de dingen soms op zo'n manier, dat je omvalt van het lachen. Laatst komt ze met een heel bezorgd gezicht vragen (zo'n onschuld houd je niet voor mogelijk) of de kindertjes met de oren worden gemaakt.⁶⁵

In scène IV akte V is Agnès niet meer zo onnozel. Dit levert haar de volgende reactie op van Arnolphe:

Hoe komt zo'n boerenmeid op zulke antwoorden? De meest verfijnde vrouw verbetert haar dat niet! Heb ik me in haar vergist? Weet zo'n onnozel wicht meer van dit soort zaken dan de meest ervaren man? Maar nu je zo goed in redeneren bent moet je me met al je knapheid eens vertellen of dat ik je opvoeding bekostigd heb voor zijn plezier?⁶⁶

Deze uitspraak van Arnolphe komt naar voren in de ruzie tussen Agnès en Arnolphe, wanneer Agnès hem duidelijk maakt dat zij niet van hem houdt, maar van Horace. Ondanks de verborgen complimenten in dit citaat – de zin “De meest verfijnde vrouw verbetert haar dat niet”⁶⁷ is op zichzelf staand een compliment – blijkt uit de ruzie als context dat deze woorden

⁶³ Molière, *L'École des Femmes*, 1662, Vertaling door H. van Pinxteren, 1982 ; Akte I, scène I

⁶⁴ Ibidem

⁶⁵ Ibidem

⁶⁶ Idem ; Akte V, scène IV

⁶⁷ Ibidem

op een negatieve manier bedoeld zijn. De ontwikkeling van Agnès vormt een van de redenen dat dit toneelstuk tot het genre komedie behoort. Arnolphe doet er alles aan om Agnès zo onnozel mogelijk te houden. Eén enkel bezoek van Horace zorgt er echter voor dat Agnès zich tegen haar onnozelheid verzet en meer gebruik maakt van haar intelligentie.

Dankzij deze ontwikkeling kan Agnès gezien worden als een vrouw die het vermogen om te leren bezit. Agnès is veranderd van een onnozele naar een slimmere vrouw, die zich bewust is van haar eigen intelligentie. Haar karakter is buigzaam en volgzaam. Al is het niet Arnolphe, maar Horace wie zij volgt in deze ontwikkeling.

Arnolphe doet in scène I akte I ook een uitspraak over de sluwheid van vrouwen. Hij zegt:

Ik ken het bedrog, de listen en de streken waarmee vrouwen ons proberen te verlakken, maar mij zul je niet voor spot zien lopen, want de vrouw die ik neem is wel zo onnozel!⁶⁸

Uit dit citaat blijkt dat sluwheid, volgens Arnolphe, samen gaat met het intelligent zijn van vrouwen. Hij neemt namelijk een vrouw die onnozel is om onder deze sluwheid uit te komen. Met deze uitspraak sluit Arnolphe dus aan bij de opvatting over de sluwheid van vrouwen, zoals beschreven door Daston. Daston brengt echter in de opvatting naar voren dat vrouwen sluwheid bezitten om zo tegengewicht te bieden aan de sterkere man. Hierdoor zijn vrouwen levensgezellen van mannen en niet hun slaven. Sluwheid bij vrouwen is dus als het ware een natuurlijk gegeven om de sterkere man voor een klein deel in het gareel te houden. Arnolphe maakt met zijn uitspraak duidelijk dat hij geen sluwe vrouwe wil en dus liever een slaaf heeft die alles doet wat hij zegt, dan een levensgezel die af en toe voor zichzelf opkomt door middel van haar sluwheid. Arnolphe sluit zich dus deels aan bij de heersende opvatting over sluwheid van vrouwen in de zeventiende eeuw, maar verzet zich er dus ook tegen.

Opmerkelijkheden in *L'École des Femmes*

Molière volgt in het begin van het toneelstuk *L'École des Femmes* de heersende hiërarchie in de zeventiende eeuw, waarin vrouwen ondergeschikt zijn aan mannen. Ook het toneelstuk *L'École des Femmes* behoort tot het genre komedie en dit maakt dat de handelingen en

⁶⁸ Idem ; Akte I, scène I

uitspraken van Arnolphe opgevat kunnen worden als ridicuul. Dus ondanks dat Molière de heersende hiërarchie uit de zeventiende eeuw toepast in dit toneelstuk, kan aangenomen worden dat hij de positie van Arnolphe ten opzichte van de intelligentie van vrouwen enigszins overdreven vindt. Dit punt maakt Molière ook duidelijk aan het eind van het toneelstuk; Agnès en Horace zullen gaan trouwen en Arnolphe gaat met lege handen naar huis. Met dit eind toont Molière dat Arnolphe's positie te ver doorslaat.

Opmerkelijk is dat Agnès zelf maar enkele keren in dit toneelstuk een uitspraak doet over haar eigen intelligentie. Eenmaal laat zij in een brief naar Horace weten dat zij op de hoogte is van haar onwetendheid en later spreekt zij met Arnolphe over het feit hoe hij haar al die jaren dom heeft gehouden.⁶⁹ Naar mijn mening zet Molière Agnès in als een 'educatieobject'. Hij toont aan dat vrouwen moeten leren hun intelligentie te gebruiken. Door middel van de personages Arnolphe en Horace laat Molière zien welk intelligentieniveau gewenst is bij een vrouw. Toeschouwers kunnen dus van het personage Agnès leren wat er verwacht wordt van het intelligentieniveau van vrouwen volgens Molière.

⁶⁹ Idem ; Akte III, scène 4 en Akte V, scène 4

Conclusie

Er zal nu een antwoord worden gegeven op de hoofdvraag: Hoe wordt er door de hoofdpersonages gesproken over de intelligentie van vrouwen in de toneelstukken *L'École des Femmes* en *Les Femmes savantes* van de Franse toneelschrijver Molière?

Rex beschrijft in zijn boek dat het grote verschil tussen de toneelstukken *Les Femmes savantes* en *L'École des Femmes* is dat *Les Femmes savantes* aan de toeschouwer vraagt om aan de kant van Chrysale te staan en dat *L'École des Femmes* aan de toeschouwer vraagt om zich tegen Arnolphe te verzetten, terwijl beide mannen van mening zijn dat een vrouw ontwetend moet zijn.⁷⁰ Aan de hand van de resultaten van dit onderzoek sluit ik mij daar bij aan. Ik ben van mening dat Molière met deze toneelstukken extremen weergeeft omtrent het thema “intelligentie van vrouwen”. Uit het toneelstuk *L'École des Femmes* blijkt dat Molière van mening is dat Arnolphe te ver doorslaat in zijn opvattingen over de intelligentie van vrouwen en dat het gewenst is dat vrouwen zich wel enigszins op intellectueel niveau ontwikkelen. Uit het toneelstuk *Les Femmes savantes* blijkt dat Molière van mening is dat de geleerde vrouwen te ver doorslaan in hun opvattingen over de intelligentie van vrouwen. Waar Arnolphe zich verzet tegen enige vorm van intelligentie van vrouwen, komen de geleerde vrouwen teveel op voor de intelligentie van vrouwen. Door middel van komische elementen maakt Molière in de toneelstukken *Les Femmes savantes* en *L'École des Femmes* duidelijk dat deze twee extreme opvattingen niet gewenst zijn. Desondanks geeft Molière niet aan wat volgens hem dan wel de juiste mate van intelligentie van vrouwen is.

Mogelijk toont Molière met zijn toneelstukken een pallet van het debat over de intelligentie van vrouwen die in de zeventiende eeuw gaande was. Immers de heersende opvattingen over gevoel en het vermogen om te leren, die gepaard gaan met het concept “intelligentie” in de zeventiende eeuw, zijn van toepassing op deze twee geanalyseerde toneelstukken. Aan de hand van dit onderzoek kan echter niet met zekerheid worden gezegd of Molière de intentie had een pallet te tonen over dit debat. Om hier een goede uitspraak over te kunnen doen, zullen de andere werken van Molière ook geanalyseerd moeten worden op uitspraken over intelligentie van vrouwen.

Dit onderzoek heeft duidelijk gemaakt op welke manier Molière zijn personages inzet om iets te zeggen over de intelligentie van vrouwen. Molière heeft namelijk zijn personages ingezet om twee extremen weer te geven omtrent het thema “intelligentie van

⁷⁰ Rex; 113, 123

vrouwen” en toont aan dat deze extremen niet nageleefd moeten worden, omdat zij bespottelijk zijn. De methode die ik heb gebruikt sluit dus aan bij de manier van onderzoeken die nodig was om antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag.

Voor vervolgonderzoek is het mogelijk interessant om de andere werken van Molière ook te onderzoeken omtrent het thema “intelligentie van vrouwen” om een antwoord te kunnen geven op de vraag wat volgens Molière dan wel de juiste mate van intelligentie van vrouwen is. Ik hoopte namelijk dat ook dit duidelijk zou worden in mijn onderzoek.

Bibliografie

Cholakian, P.F. "The 'Woman Question' in Molière's *Misanthrope*". *The French Review*, Vol. LVIII, No. 4 (1985): 524-532.

Daston, L. "The Naturalized Female Intellect". *Science in Context* 5 (1992): 209-235.

De Vrek. Molière. Door Van Engelenburg Theaterproducties. Geregiseerd door Hans van Hechten. RaboTheater, Hengelo, 25-03-2015.

De Vrek. Molière. Door Toneelgroep Amsterdam. Geregiseerd door Ivo van Hove. Stadsschouwburg, Amsterdam, 25-09-2011.

Fénelon, F. *The Education of Girls*. 1687. Vertaald door Kate Lupton. Boston: Ginn & Company, 1891.

Gee, J.P. *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. 4e druk. Londen: Taylor & Francis Group, 2014.

Hubert, J.D. *Molière & The Comedy of Intellect*. Berkeley: University of California Press, 1962.

Johnson, B. "Teaching Ignorance: L'Ecole des Femmes." *Yale French Studies*, No. 63, *The Pedagogical Imperative : Teaching as a Literary Genre*: 165-182.

Molière. *L'École des Femmes*. 1662. Vertaling door H. van Pinxteren. 1982.

Molière. *Les Femmes savantes*. 1672. Vertaald door Ch. H. Wall – 18-05-2015

<http://www.gutenberg.org/cache/epub/8772/pg8772.html>

Rex, Walter E. *Molière's Strategies: Timely Reflections on his Art of Comedy*. Oxford: Peter Lang, 2013.

Wallis, M en S. Shepherd. *Studying Plays*. 3e druk. Londen: Bloomsbury Academic, 2010.